
Zmiana postrzegania zjawiska mitu politycznego na przykładzie koncepcji Georgesa Sorela i Ernsta Cassirera

1. Wprowadzenie

Mit polityczny to zjawisko stanowiące już od wielu lat przedmiot badań z dziedziny myśli politycznej, któremu poświęcono znaczną ilość opracowań, prezentujących różnorodne podejścia do jego analizy¹. Jest on także realnie funkcjonującym elementem rzeczywistości społeczno - politycznej, który zarówno dziś, jak i w przeszłości, niejednokrotnie odgrywał znaczącą rolę w praktyce życia politycznego. To właśnie pomysł jego praktycznego wykorzystania stał się impulsem do pierwszego teoretycznego ujęcia zjawiska przez Georgesa Sorela w pracy *Rozważania o przemocy* z 1908 roku. Wraz z konceptualizacją pojęcia mitu politycznego, rozpoczęła się też ciągła redefinicja jego znaczenia. Wydarzenia historyczne pierwszej połowy XX wieku, takie jak rewolucja bolszewicka, pojawienie się systemów totalitarnych w Europie, dwie wojny światowe, czy wreszcie początek zimnej wojny, uczyniły zeń zjawisko niewątpliwie, zgodnie ze spostrzeżeniami Sorela, znaczące, lecz dalece bardziej niejednoznaczne niż zakładał on jako prekursor badań nad mitem politycznym.

W celu ukazania zmiennej natury omawianego zjawiska, warto przyjrzeć się więc także koncepcji zgoła odmiennej, mogącej uchwycić zjawisko mitu politycznego z perspektywy kilkudziesięciu już lat funkcjonowania, nie tylko w teorii, lecz także w praktyce. Koncepcja autorstwa Ernsta Cassirera, sformułowana głównie w wydanym niedługo po jego śmierci dziele *Mit państwa* z 1946 roku, stanowić będzie bez wątpienia spełniające te wymogi uzupełnienie rozważań nad ewolucją postrzegania mitu politycznego na przestrzeni dziejów. Niniejsze opracowanie stanowiące porównawczą analizę tych dwóch koncepcji, oddzielonych przez 40 lat burzliwej historii, ma na celu ukazanie w jaki sposób okres ten zmienił spojrzenie badaczy na zjawisko mitu politycznego.

¹ Na temat innych koncepcji nie ujętych w niniejszym artykule zob. M. Jaskólski, *Mit polityczny*, [w:] M. Jaskólski (red.), *Słownik historii doktryn politycznych, tom 4: M-Q*, Warszawa, 2009.

2. Pojęcie mitu politycznego w filozofii Georgesa Sorela

Poglądy Georgesa Sorela zawarte w pracy *Rozważania o przemocy* z 1908 roku to przede wszystkim uwagi na temat praktycznego znaczenia, formy oraz sposobu realizacji rewolucji komunistycznej. Dzieło to stanowi pochwałę postulowanego przez Sorela syndykalizmu, podkreślającego znaczenie kwestii ekonomicznych i dominującą rolę związków zawodowych w walce o wyzwolenie proletariatu spod dominacji burżuazji. Zawiera przy tym jednocześnie krytykę zbyt zdaniem autora ugodowego, demokratycznego socjalizmu, który nie może zapewnić efektywnych, z perspektywy idei walki klas, przemian². Z pozoru tego rodzaju treści nie wydają się mieć wiele wspólnego z omawianym tu zjawiskiem mitu politycznego. Sięgając jednak do kluczowej dla rewolucji w rozumieniu Sorela idei strajku generalnego, dojrzeć można w niej pierwszą próbę opisanego mitu z perspektywy zjawisk politycznych. Ta obserwacja, choć bez wątpienia niepełna, ogólna i jedynie intuicyjnie opisana, stanowi wyjście dla wszystkich późniejszych badaczy mitu politycznego, którego wyodrębnienie spośród wielu zjawisk społecznych zawdzięcza się właśnie Sorelowi.

2.1. Strajk generalny jako mit polityczny

Jak już wspomniano, Sorel dostrzega specyfikę mitu politycznego przy okazji opisu najważniejszego dla jego myśli zjawiska strajku generalnego, czyli powszechnego, masowego odstąpienia proletariatu od pracy zorganizowanej na wzór kapitalistyczny, prowadzącego do załamania ekonomicznej dominacji burżuazji. Ma to być formuła, która, zgodnie z naturą syndykalizmu rewolucyjnego, jak zauważa Piotr Laskowski, ma oddawać całą moc oddolnego oporu przy braku odgórnej organizacji, uderzając w kapitalizm jako całość, będąc przy tym niezwykle uniwersalną i politycznie niereprezentowalną³. Strajk generalny postulowany przez Sorela to jednak nie tylko praktyczny postulat, ale starannie skonstruowana przez niego idea, której siłą jest według autora właśnie mityczny charakter. Jak bowiem pisze: "strajk generalny [...] jest mitem, w którym zasadza się cały socjalizm, innymi słowy jest on pewnym systemem obrazów zdolnym wznicić instynktownie wszelkie uczucia, które łączą się z rozmaitymi przejawami wojny wytoczonymi nowoczesnemu społeczeństwu"⁴.

Czyniąc z tego właśnie aspektu strajku generalnego jego naczelną zaletę, autor podejmuje próbę wyjaśnienia jego znaczenia. Po pierwsze, wyodrębnia on mityczność jako cechę uniwersalną,

² Więcej na temat innych niż mit elementów filozofii politycznej G. Sorela, Zob. B. Stoczewska, *Georges Sorel*, [w:] K. Chojnicka, M. Jaskólski (red.), *Słownik historii doktryn politycznych i prawnych*, tom 5: R-Ś, Warszawa 2012, s. 531-533.

³ P. Laskowski, *Strajk generalny jako rewolucja. Luksemburg, Sorel i współczesne projekty polityki radykalnej*, [w:] *Praktyka teoretyczna* nr 6/2012, s. 204.

⁴ G. Sorel, *Rozważania o przemocy*, Warszawa 2014, s. 126.

znaczącą nie tylko dla własnej koncepcji, ale widoczną też na przykład w działalności pierwszych chrześcijan, w rozumowaniu zwolenników reformacji czy też w XIX-wiecznych ideach zjednoczeniowych, takich jak choćby włoskie *risorgimento*. Autor dostrzega we wszystkich tych ruchach wspólną cechę, będącą w istocie specyficznym stosunkiem jednostek do wyrażanych przez każdy z tych ruchów idei. Widzi w nich rodzaj poruszenia, często o emocjonalnym charakterze. Wyobrażenia te, o sile oddziaływania bliskiej wierze religijnej, wpływają na konkretne działania tych jednostek. Tak całościowo interpretowane mity, mające znaczny wpływ na ludzką świadomość i wyobrażenia, mogą stanowić ideologiczny środek wpływania na rzeczywistość. Sorel określa więc mit jako konstrukcję pewnej nieokreślonej w czasie przyszłości, tworzoną w pewien określony sposób, w której odnajdujemy najbardziej wyraziste dążenia narodu, partii lub klasy, i które nadają rzeczywisty charakter ludzkim nadziejom⁵.

Sorel dostrzega przy tym różnicę pomiędzy tak rozumianymi mitami a religią. Rozumiejąc, że myślenie religijne, tak jak mityczne, odporne jest na krytykę, uważa jednak, że mit rewolucyjny, zajmując w świadomości ludzkiej miejsce tej rangi co religia, nie musi być wcale tożsamym zjawiskiem⁶. W miecie strajku generalnego to nie religijne nakazy czy nauki, a oddziałująca na emocje polityczna idea zapewnia niezachwianą ufność jednostek wobec rewolucyjnego programu. Ich wspólną cechą będzie fakt, że dla trwania tego mitu, tak jak dla trwałości wiary pierwszych chrześcijan, nie mają znaczenia praktyczne sukcesy i porażki, a moc tych przekonań zapewnia nienaruszony, pomimo możliwych potknięć, obraz idealnej rzeczywistości, który kreują. Ich źródło jest jednak zupełnie inne.

Autor zwraca też uwagę na bliskie mitowi pojęcie utopii. Jego zdaniem, te dwa zjawiska odróżnia ich geneza, bowiem mit to "nie opis rzeczy, lecz wyraz woli, natomiast utopia to wytwór pracy intelektualnej"⁷. Jedne często przeplatają się i towarzyszą drugim, jednak utopia bez mitu pozbawiona jest praktycznej mocy oddziaływania. Utopia jako produkt umysłu jest całością, która musi bronić się pod względem racjonalnym czy logicznym. Łatwo jest punktować jej słabe strony i niespójności. Mit jest całościowy, nie daje się rozbić na poszczególne części, gdyż wszystkim im przyświeca wyższy cel, a jego emocjonalne podłoże wyklucza dyskusję na temat jego słuszności. Mit według Sorela to nie koncepcja lub programowa propozycja, a subiektywne przekonanie, które opiera się wartościowaniu w kategoriach prawdy lub fałszu.

⁵ Ibidem, s.123.

⁶ Ibidem, s. 40-41.

⁷ Ibidem, s. 39.

2.2. Znaczenie rozważań Sorela dla rozumienia pojęcia mitu politycznego

Z pewnością opisane powyżej uwagi G. Sorela na temat mitu stanowić musiały nie tyle przełom, co w zasadzie początek naukowych badań nad omawianym zjawiskiem. Autor co prawda bardzo instrumentalnie wykorzystuje dostrzeżony mityczny charakter strajku generalnego, odmawiając w ten sposób jakiegokolwiek racjonalnej obrony swojego stanowiska, ale przy tym czyni na temat mitu politycznego spostrzeżenia, które stanowić będą podstawę rozumienia tego fenomenu świadomościowego dla wszystkich późniejszych badaczy. Irracjonalność mitu, zauważenie swoistej, mitycznej, acz niereligijnej wiary, a także emocjonalny stosunek do jego treści, to takie elementy tego pojęcia, które dla późniejszych teoretyków mitu stały się podstawami do bardziej szczegółowych rozważań. Sorel od razu dostrzega polityczny charakter zjawiska i możliwości jego wykorzystania w praktyce tej sfery życia społecznego. Bez wątpienia słabością proponowanego przez niego ujęcia jest fakt, iż nie dostrzega on wynikających z takiego stanu rzeczy zagrożeń. Mit polityczny jako środek realizowania partykularnych politycznych celów, może przecież łatwo być wykorzystany jako forma nasycona elementami o dramatycznym, zbrodniczym charakterze, o czym świadczyć może wiele przykładów z historii XX wieku, od totalitarnych realizacji myśli komunistycznej, przez ruchy nacjonalistyczne, faszystowskie i nazizm, aż po konflikty na tle etnicznym i religijnym. Trudno też nie dostrzec niezwykle niepełnego i wybiórczego charakteru rozważań autora na temat mitu. Nie stwarza on żadnego modelu kreowania mitów politycznych, niewiele uwagi poświęca też genezie zjawiska czy jego systematyce. Brak jest propozycji choćby niepełnego zdefiniowania omawianych pojęć. Krytykując racjonalność nauki burżuazyjnej i wpisując w demokratyczną ugodowość socjalistów odgórną kreację zmiany społecznej, Sorel nie zapewnia ram formalnych, które pozwalałyby na coś więcej niż intuicyjne przekonanie o słuszności wielu jego spostrzeżeń. Pomimo to, stanowiły one podstawę do naukowego badania mitu politycznego, co pozwala, mimo znacznych ułomności rozważań autora, na uznanie go za prekursora w tej sferze nauk politycznych, który, choć nie stworzył w zasadzie własnej koncepcji mitu politycznego, to jako pierwszy dostrzegł jego niebagatelne i aktualne po dziś dzień znaczenie dla rzeczywistości społecznej.

3. Mit w filozofii Ernsta Cassirera

W odróżnieniu od koncepcji Sorela, uwarunkowanej przede wszystkim socjologicznie i ekonomicznie, autor ten bada zjawisko mitu przez pryzmat filozofii kultury, będąc przedstawicielem marburskiego neokantyzmu⁸. Mit jako element kultury opisuje on więc z perspektywy metody transcendentalnej, co oznacza, iż interesują go zasady mitycznego myślenia

⁸ P. Parszutowicz, *Fenomenologia form symbolicznych*, Warszawa 2013, s. 75.

i mit jako forma poznania oraz funkcje, które mit, tak rozumiany, pełni. To właśnie politycznym cechom zjawiska mitu poświęca on szczególną uwagę. Zainteresowanie właśnie tym aspektem nie dziwi, biorąc pod uwagę osobiste losy autora, który jako Niemiec pochodzenia żydowskiego osobiście odczuł konsekwencje instrumentalnego wykorzystania mitologizacji w służbie ideologii politycznych XX wieku. Rozważania na ten temat zawarte zostały przede wszystkim w wydanej już po jego śmierci pracy *Mit państwa*. Aby w sposób czytelny móc przedstawić te szczegółowe refleksje Cassirera, które są najistotniejsze z punktu widzenia omawianej tematyki, należy najpierw możliwie syntetycznie zarysować założenia jego całościowej koncepcji filozoficznej. Zjawisko mitu jest bowiem według tego autora elementem szerszego opisu poszczególnych elementów kultury, zwanego koncepcją form symbolicznych.

3.1. Mit jako element koncepcji form symbolicznych

Mit w ujęciu Cassirera jest przede wszystkim jedną z badanych przez niego kulturowych form symbolicznych, będących środkiem poznania. Jak zauważa J. Sójka: "celem Cassirera było stworzenie swoistej morfologii kultury, czyli całościowego opisu wszystkich jej dziedzin, [...] pokazanie jak poszczególne formy kultury umożliwiają kontakt człowieka ze światem, czy nawet jak realność świata tworzą"⁹. Formy te, to, w kolejności ich intelektualnego zaawansowania, mit i religia, język oraz nauka. Ich wspólny element to posługiwanie się symbolami, które autor rozumie jako zewnętrznie widzialne znaki, sposoby wyrażania poznawczych wrażeń w kontakcie ze światem zewnętrznym. Nie definiując ściśle pojęcia symbolu, autor opisuje jednak jego funkcje. Symbol według Cassirera umożliwia więc przede wszystkim wyrażanie treści świadomości i powstawanie pojęć (ekspresja) oraz komunikację na poziomie danej formy kulturowej, a także stanowi narzędzie poznania rzeczywistości¹⁰. Niekiedy autor posługuje się też innym podziałem, za funkcje najbardziej charakterystyczne dla poszczególnych form symbolicznych przyjmując ekspresję (mit), przedstawienie (język) i czyste znaczenie (nauka)¹¹. Funkcje te jednak nie przynależą wyłącznie do danej formy symbolicznej i można odnaleźć je także w tych z nich, dla których dana funkcja nie jest tak oczywista. To, co różnicuje opisane formy to stopień abstrakcyjności i obiektywizmu ich przekazu. Zdaniem autora mit, język i nauka¹² różnią się zasadniczo co do sposobu i głębokości tej obiektywizacji. Mit i religia¹³, jako formy najbardziej

⁹ J. Sójka, *O koncepcji form symbolicznych Ernsta Cassirera*, Warszawa 1988, s. 10.

¹⁰ Ibidem, s. 20.

¹¹ P. Parszutowicz, *op. cit.*, s. 97.

¹² Wymieniony tutaj zestaw to formy najbardziej wyróżniające się perspektywy funkcjonalnej, a w związku z tym najczęściej przez Cassirera opisywane. Nie wykluczał on jednak istnienia form pośrednich, których forma symboliczna nie jest tak jednoznacznie ukierunkowana na konkretną funkcję, jak np. sztuka, prawo, czy technika.

¹³ W myśli E. Cassirera mit i religia są ze sobą często powiązane, a mit stanowi niejako pierwotny etap rozwoju religijnej formy poznania, która także przesyciona jest elementami mitycznymi. Sam autor niejednokrotnie traktuje te pojęcia łącznie jako jedną formę poznania, niekiedy oddziela mit jako mniej abstrakcyjną wersję myślenia religijnego,

pierwotne, nie odróżniają w ogóle symboli od elementów świata rzeczywistego. Stanowią one jedynie nieświadomą obiektywizację uczuć i emocji, które poprzez często nierealistyczne obrazy pozwalają zinterpretować człowiekowi świat natury oraz jego własne życie wewnętrzne¹⁴. Ten rodzaj poznania jest więc także silnie zindywidualizowany i odnosi się do konkretnych wydarzeń czy sytuacji dotyczących podmiotu poznającego, nie mogąc istnieć jako czyste znaczenie, w oderwaniu od tego, co dane odczucie i potrzebę jego wyrażenia wywołało. Z kolei język i jego ewolucja stanowią w tym kontekście odchodzenie od czysto zmysłowej strony poznania, co pozwala skupić się na jego zobiektywizowanym przedmiocie. Język zawiera już osobne elementy zmysłowe i znaczeniowe, które na jego początkowych etapach rozwoju były nierozdzielnie powiązane. Wraz ze swoją ewolucją, język rozbudowuje własną, wewnętrzną, logiczną strukturę, zakorzenioną w obiektywnych elementach świata zewnętrznego: czasie, przestrzeni i systemie liczbowym. Sytuując poszczególne znaczenia w tak skonstruowanym obiektywnym systemie, język odrywa się stopniowo od konieczności naocznego poznania i indywidualnej impresji¹⁵. Najwyższym stadium rozwoju tak rozumianych form symbolicznego poznania jest zaś nauka, która operuje już czystym, abstrakcyjnym znaczeniem. Na tym poziomie to poznawany przedmiot jest kształtowany przez symbol, który go wyraża. Symbol ten jednocześnie powiązany jest z innymi symbolami wzajemnie regulując w ten sposób swoje pozbawione już subiektywnego wpływu konkretnej sytuacji poznawczej znaczenie¹⁶. Zjawisko mitu w ujęciu Cassirera należy więc widzieć jako tak rozumiany element szerszego opisu kultury.

3.2 Funkcjonalne ujęcie mitu politycznego

Opisując szczegółowo samo zjawisko mitu, Cassirer wychodzi od krytyki dotychczasowych badań w tym zakresie. Negatywnie ocenia on próby badania genezy omawianego problemu w wierzeniach społeczności pierwotnych za pomocą współczesnych nauk społecznych. Według niego, taka intelektualizacja myśli mitycznej pomija zupełnie jej irracjonalne, emocjonalne zaplecze, niedostępne dla metodologii nowożytnej nauki¹⁷. Z drugiej strony Cassirer nie uznaje za słuszne pozbawianie zjawiska mitu jakiegokolwiek logiki. Mechanizm myśli mitycznej jest przecież wewnętrznie spójny, a cel, w postaci poznawania świata, osiągany jest po prostu za pomocą innych metod niż te naukowe. Nie zadowalała go także interpretacja Freuda, który w genezie myślenia

pozbawioną refleksji nad oderwanym już od rzeczywistości ludzkiej *sacrum*. W niniejszym artykule zostały one potraktowane łącznie jako jedna forma poznania, natomiast szczegółowej analizie poddano w dalszej części myślenie mityczne.

Więcej na ten temat zob. M. Bal-Nowak, *Mit jako forma symboliczna w ujęciu Ernsta A. Cassirera*, Kraków 1996, s. 133 – 138.

¹⁴ E. Cassirer, *Mit państwa*, Warszawa 2006, s. 61-62.

¹⁵ J. Sójka, *op. cit.*, s.113.

¹⁶ P. Parszutowicz, *op. cit.*, s.107-108.

¹⁷ E. Cassirer, *op. cit.*, s. 22-23.

mitycznego doszukuje się związków z życiem seksualnym, którego zrozumienie stanowiłoby klucz do wyjaśnienia wszystkich mitów. Autor uznaje takie stanowisko za nieuprawnione "redukowanie faktu, który odcisnął swój ślad na całym życiu ludzkości do jakiegoś szczególnego, pojedynczego motywu"¹⁸. Cassirer, dostrzegając powyższe trudności metodologiczne, a także różnorodność samej treści, która wypełnia myślenie mityczne, decyduje się na opis zjawiska mitu poprzez jego funkcje. Dostrzega on też, że myślenie mityczne nie jest tylko zapomnianym środkiem obiektywizacji stosowanym w zamierzchłych czasach przez prymitywne plemiona, ale może pojawiać się także we współczesnym życiu politycznym. Szczególną uwagę poświęca więc takim aspektom tych funkcji, dzięki którym przedstawia czytelnikowi opis mitów *sensu stricto* politycznych.

Jak już wspomniano, myślenie mityczne służyć ma głównie obiektywizacji konkretnych przeżyć i uczuć. Funkcją mitu politycznego według Cassirera będzie więc przede wszystkim obiektywizacja tych sytuacji z życia społecznego, których opisu za pomocą innych form symbolicznych kultura nie jest w stanie zaproponować. Jak zauważa: "opis roli jaką magia i mitologia pełnią w społeczeństwach pierwotnych, da się równie dobrze zastosować do wyżej rozwiniętych stadiów życia politycznego. W sytuacjach rozpaczliwych człowiek będzie się zawsze uciekał do desperackich środków, a nasze obecne mity polityczne noszą charakter takich środków"¹⁹. Mit polityczny może więc wyjaśniać zjawiska takie jak katastrofy humanitarne, konflikty zbrojne czy też kryzysy ekonomiczne. Mityczny obraz zostaje wtedy utożsamiony ze zbiorowym odczuciem lęku i niepewności, tworząc nierozzerwalną, całościową interpretację takich zjawisk.

Kolejną funkcją mitu zauważaną przez Cassirera jest reprezentowanie zbiorowych pragnień. Wyrażanie dążeń społecznych w idei wymarzonego państwa lub wspaniałego wodza to element mogący bez trudu jednoczyć zbiorowości wokół tego rodzaju mitycznych symboli, które w przekonaniu odbiorców takich mitów będą reprezentować ich pragnienia i interesy. Autor zwraca też uwagę na możliwość instrumentalnego wykorzystania tych funkcji mitu politycznego. Jak pisze: "jeśli zbiorowe życzenie da się odczuć z całą jego siłą, to łatwo przekonać ludzi, że potrzebny jest tylko właściwy człowiek, aby to życzenie spełnić. [...] Mity można wytwarzać w takim samym znaczeniu i według tych samych metod, co jakkolwiek inną broń, jak karabiny maszynowe czy samoloty"²⁰.

Jeszcze inną opisywaną przez twórcę fenomenologii form symbolicznych funkcją mitu politycznego jest zmiana znaczenia języka poprzez tzw. słowa magiczne. Są to wyrażenia, znaki lub gesty używane nie w celu semantycznego wyrażania znaczenia, ale w celu wywoływania określonych skutków lub emocji, związanych z obecnymi w danym systemie politycznym

¹⁸ Ibidem, s. 48.

¹⁹ Ibidem, s. 309.

²⁰ Ibidem, s. 312, 313.

symbolami lub rytuałami wyrażającymi mityczną treść. Dzięki wnikięciu mitów politycznych w sferę życia prywatnego zwykłych ludzi, w obszar komunikacji między jednostkami, dochodzić może do podporządkowania ich sposobu postrzegania treści danego mitu. Skutkiem tego według Cassirera jest utrata możliwości dostrzegania mitu: "uśpienie wszystkich naszych aktywnych sił, całej naszej zdolności do oceny i krytycznego rozpoznania"²¹. Również w tym wypadku instrumentalne wykorzystywanie tej funkcji może prowadzić do podporządkowania całego życia społecznego dominującej ideologii. Taką realizację omawianej funkcji mitu Cassirer dostrzega, analizując tytulaturę faszystowskich i nazistowskich przywódców czy też używane przez obywateli III Rzeszy pozdrowienie *Deutscher Gruß*.

Autor funkcjonalnego ujęcia mitu wyraża na koniec przykrą, acz niewątpliwie trafną opinię dotyczącą polityki. Jest to sfera kultury, która do dziś nie wypracowała własnej teorii i metodologii. Nie można uznać za wystarczające rozumienia mitów politycznych jedynie z perspektywy formy symbolicznej mitu, z drugiej strony także nauki empiryczne nie dałyby prostej odpowiedzi na problemy o tak złożonym, społecznym charakterze. Pozostaje mieć nadzieję, że dzięki filozofii politycznej zjawiska z tej dziedziny, takie jak mit polityczny, będą coraz trafniej opisywane i badane, a w konsekwencji pozwolą wyrugować myślenie mityczne także z tej sfery kultury.

4. Ocena funkcjonalnego rozumienia mitów politycznych na tle myśli G. Sorela

Starając się zestawzić ze sobą znaczenie obu opisanych powyżej sposobów rozumienia zjawiska mitu, zacząć należy od podkreślenia odmiennego źródła, z którego biorą początek rozważania Sorela i Cassirera, a także od różnych przyczyn ich zainteresowania samym fenomenem mitu. Sorel, upatrujący w micie przede wszystkim środka dokonania radykalnej zmiany społeczno - ekonomicznej, traktował samo zjawisko instrumentalnie, nie analizując szczegółowo jego natury. Również aspekty funkcjonalne, tak wyraźnie podkreślane przez Cassirera, u Sorela nie występują. Powód takiego ograniczenia wyvodu zdaje się być jasny - dla tego teoretyka syndykalizmu jedyną znaczącą funkcją mitu miało być urzeczywistnienie idei strajku generalnego. Cassirer zaś, nie tylko intelektualnie, ale także osobiście doświadczony przez wykorzystanie mitu politycznego w służbie totalitaryzmu, dużą wagę przywiązywał do samego procesu mitycznego myślenia jako formy poznania rzeczywistości, przyczyn jego pojawiania się i różnych celów stosowania, a także do sposobu prowadzenia samych badań nad omawianym zjawiskiem. Pragnął on mit nie tyle wykorzystywać, co przede wszystkim zrozumieć.

W tym kontekście ciekawe może być także spojrzenie na temporalne aspekty obu ujęć mitu. Swoje rozważania Sorel orientuje przede wszystkim na przyszłość. Za pomocą mitu chce

²¹ Ibidem, s. 316.

modyfikować zastaną rzeczywistość, tak aby przyszły los robotników uczynić lepszym. Mit w jego rozumieniu jest i zawsze był, jak pokazuje na przywołanych przykładach, środkiem interpretacji rzeczywistości, narzędziem, które poprzez specyficzny sposób patrzenia na nią miało przynosić konkretne polityczne efekty. Myśl Cassirera uwypukla z kolei nierozzerwalne związki mitu z przeszłością i indywidualnymi doświadczeniami jednostki posługującej się mitycznym myśleniem. Funkcja obiektywizacyjna mitu ma przecież pozwolić poradzić sobie z wydarzeniami niewytłumaczalnymi, wyjaśniając doświadczenia przeszłości w sposób nie zawsze prawdziwy, lecz spójny z regułami mitycznej wiary.

Także dostrzeżenie powiązania pomiędzy mitem i religią łączy rozważania obu opisywanych tu autorów. Swoista mityczna wiara, inna od religijnej, bo pozbawiona jakiegokolwiek absolutu, stanowi jednak przyczynę podobnego duchowego bądź emocjonalnego poruszenia w umysłach jej “wyznawców”. Pozwala ona także na budowanie wizji świata, polityki lub historii, która opiera się krytyce opartej na logicznej argumentacji, co Sorel podkreśla porównując mit z utopią, a Cassirer zauważa analizując mit jako słowo magiczne, czy opisując go jako specyficzną, nienaukową formę poznania.

Patrząc na dorobek myśli Cassirera krytycznie, nie można przy tym nie zauważyć innej cechy łączącej go z Sorelem: autorzy ci nie definiują kluczowych dla własnego wywodu pojęć. Trudno w ich pismach dopatrzyć się abstrakcyjnego ujęcia mitu, którego praktycznej stronie poświęcają więcej uwagi. Sam Cassirer nieco wbrew własnym przemyśleniom co do hierarchii metod poznania, opisuje zjawisko teoretyczne głównie z perspektywy własnych doświadczeń i praktycznych przykładów. Przyznaje się on także do swoistej porażki nauk politycznych, które od czasu Sorela wciąż nie określiły dostatecznie własnej metodologii i narzędzi do opisu zjawisk takich jak mit polityczny. Wadą określania mitu politycznego poprzez jego funkcje może być także trudność w oddzieleniu go od innych zjawisk, mogących w różnych realiach społeczno-politycznych pełnić podobną rolę. Taki opis nie wydaje się na tyle kompletny, aby móc za jego pośrednictwem bezbłędnie ustalić, czy dane zjawisko ma charakter mitu, czy też nie.

Podobieństwem, które jest kluczowe jeśli chodzi o formułowany przez obu myślicieli opis mitu politycznego, będzie możliwość zewnętrznego kształtowania zjawiska w sposób czyniący go służebnym wobec partykularnych interesów politycznych. Zupełnie inne będą przy tym ich oceny takiego oddziaływania mitu. Sorel, widząc mit jako “sposób oddziaływania na rzeczywistość”²² pragnie wykorzystać go jako środek wpływania na pojmowanie ówczesnych stosunków produkcji przez nieuświadomiony jeszcze proletariatus. Uważa mit strajku generalnego za wielką szansę, aby szybko i skutecznie ustanowić porządek socjalistyczny. Kiedy bowiem droga, którą poszli demokratyczni socjaliści okazała w jego ocenie się nieskuteczna, gdyż demokratyczne relacje

²² G. Sorel, *op. cit.*, s. 125.

władzy całkowicie zdominowane są przez burżuazję i wielki kapitał, właśnie w micie dostrzegł on wielką szansę. Szansę na bezpośrednie oddziaływanie na ludzką świadomość, na uczynienie ludzi uciskanych i nieświadomych swojego położenia, zdolnymi do działania w imię jego zdaniem słusznej idei. Cassirer z kolei, przede wszystkim poprzez opis funkcji reprezentowania zbiorowych pragnień, zwracał uwagę na niebezpieczeństwo takiego wykorzystania mitu. Nie był on, w przeciwieństwie do Sorela przekonany o pełnej słuszności idei, w służbie której mit może być wykorzystany. Z pewnością obraz zarysowany przez niego był bardziej realistyczny i zobiektywizowany, a przez to także mocno pesymistyczny. Mit przyrównywał więc do broni, ale niezauważalnej, znacznie groźniejszej niż ta konwencjonalna. Podkreślał na przykład, że kiedy świat zaczął niepokoić się około 1933 roku zbrojeniem Niemiec, to to czego należało się bać, dawno zostało już dokonane. Uzbrojenie społeczeństwa w mityczne myślenie, którego jedynie reperkusją były militarne zbrodnie III Rzeszy były prawdziwym, niedostrzegalnym zagrożeniem²³. Mit sprawnie wykorzystany pozbawia nas więc zdolności krytycznej oceny rzeczywistości i pozwala na redefiniowanie powszechnych w danej społeczności wartości etycznych, czyniąc z o władniętego nim ludzkiego umysłu najstraszliwszą broń.

Przede wszystkim więc trzeba zauważyć, że okres, który dzieli działalność naukową Cassirera od okresu aktywności Sorela, przyniósł przewartościowanie w zakresie oceny samego zjawiska mitu. Nie jest on już środkiem przemiany społecznej, a raczej zagrożeniem, reliktem pierwszego etapu rozwoju kultury, który zaaplikowany do dzisiejszych realiów politycznych może przynosić bardzo zgubne skutki. Cassirer bada mit polityczny po to, aby zrozumieć go i zdemaskować, żeby jego praktyczne realizacje, które wyrządziły w jego czasach niespotykane wcześniej krzywdy, już nigdy nie powróciły do życia.

²³ E. Cassirer, *op. cit.* S. 313.

Zmiana postrzegania zjawiska mitu politycznego na przykładzie koncepcji Georgesa Sorela i Ernsta Cassirera

Bartosz Kwiatkowski

O autorze

Autor jest studentem I roku studiów doktoranckich w Katedrze Historii Doktryn Politycznych i Prawnych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Identyfikator ORCID: 0000-0002-1761-3183

Streszczenie

Mit polityczny, jako zjawisko mające kluczowy wpływ na współczesną rzeczywistość polityczno - prawną, od czasu jego powstania podlegało licznym przekształceniom, a jego postrzeganie przez badaczy ulegało znaczącym zmianom. Zaprezentowane zestawienie koncepcji autorstwa Georgesa Sorela i Ernsta Cassirera, ze szczególnym uwzględnieniem ich aspektów funkcjonalnych, pozwala nie tylko przyjrzeć się powyższej zmianie, ale także ukazać wady każdego z ujęć mitu, oraz zrozumieć kontekst wpływający na odmienne rozumienie pojęcia przez obu autorów.

Słowa kluczowe

mit polityczny, Georges Sorel, Ernst Cassirer, myśl polityczna

The transformation of perception of the political myth by the example of Georges Sorel's and Ernst Cassirer's concepts

Bartosz Kwiatkowski

Summary

Political myth, as a phenomenon which has a crucial impact on today's legal and political reality, has undergone some serious transformation since its creation. Also the way it is perceived by the researchers has changed. A comparison of different concepts of the political myth – by Georges Sorel and Ernst Cassirer, presented in this article, while focusing mostly on their functional aspects, allows not only to examine the change of the myth's perception, but also to present the flaws of both attitudes and to understand the whole context behind the different understanding of the political myth by both authors.

Key words

political myth, Georges Sorel, Ernst Cassirer, political thought